

Зміст

<i>Мани</i>	9
<i>Вступ. На світанку історії</i>	15
1. ДІТИ СОНЦЯ, 400 рік до нашої ери — 710 рік нашої ери	25
2. НАРА — РОЗКВІТ БУДДИЗМУ, 710–794 роки	43
3. ХЕЙАН — МІСТО ПУРПУРОВИХ ПАГОРБІВ І КРИШТАЛЕВИХ СТРУМКІВ, 794–1180 роки	56
4. КАМАКУРА — СТАНОВЛЕННЯ СТАНУ САМУРАЇВ, 1180–1333 роки	76
5. МУРОМАЧІ — КРАСА І БЕЗЛАДДЯ, 1333–1573 роки	92
6. АДЗУЧІ-МОМОЯМА — ЧОЛОВІКИ, ЩО СТАЛИ ШЬОґУНАМИ, 1573–1603 роки	107
7. ЕДО — РЕНЕСАНС ТОКУґАВА, 1603–1853 роки	121
8. БАКУМАЦУ — ЗАНЕПАД ТОКУґАВА, 1853–1868 роки	142

9. МЕЙДЖІ — СТРИМГОЛОВ У МАЙБУТНЄ, 1868–1912 роки	157
10. ТАЙШЬО — РОЗВИТОК УСУПЕРЕЧ, 1912–1926 роки	177
11. ШЬОВА — ВІД ПОРАЗКИ ДО ПРОЦВІТАННЯ, 1926–1989 роки	189
12. ХЕЙСЕЙ — ТЕМНІ РОКИ, 1989–2019 роки	213
13. РЕЙВА — НОВИЙ ІМПЕРАТОР НОВОЇ ЕРИ, 2019 рік — до сьогодні	225
 <i>Подяки</i>	 238
<i>Список рекомендованої літератури</i>	240
<i>Джерела зображень</i>	243

СУЧАСНА ЯПОНІЯ

Мапи

1. Сучасна Японія	8
2. Країна Ва. Японія від періоду Джьомон до Хейан	14
3. Середньовічна Японія	75
4. Японія часів шьоґунату	106
5. Поява Японії на мапі світу	156
6. Японія у XX столітті	188

1 Діти сонця

400 рік до нашої ери — 710 рік нашої ери

Перший імператор

Новостворений край родючих рисових полів захопила незліченна кількість божеств, і незадоволена цим богиня сонця Аматерасу відрядила свого онука Нінігі встановити над ними владу. На знак його верховенства вона дала Нінігі три священні регалії: бронзове дзеркало, меч і кривоцвіт*.

Нінігі зійшов із неба на гору Такачіхо на острові Кюсю. Він обрав супутницею життя прекрасну богиню — Принцесу Вишневого Цвіту. Проте її батько зажадав, щоб Нінігі також узяв за дружину її потворну сестру. Нінігі відмовився, і батько прокляв їхніх нащадків, пообіцявши, що їхнє життя буде «коротким, як цвітіння сакури». Так виникла раса смертних.

Минув час, змінилося три покоління, коли правнук Нінігі, Джіммю, з боями дійшов до центру країни й заснував там свою столицю. Так 11 лютого 660 року до нашої ери постала Японська імперія.

* Кривоцвіт, або маґатама, — натільна прикраса в доісторичній та стародавній Японії, виготовлена із самоцвіту у формі коми або літери С. Тут і далі прим. пер., якщо не вказано іншого.

Яйой: землеробство приносить добробут і війну

У 57 році нашої ери з місця, яке китайці називали «Країною Ва» («Країною карликів», або «Землею покірних людей») до Лояна — розкішної столиці могутньої Китайської імперії — прибув посланець із даниною. Він подолав довгий шлях: спочатку плів кораблем, потім їхав возом, запряженим волем, і врешті — паланкіном. Імператор Гуан У із династії Пізня Хань прийняв у підданство цей далекий край і подарував посланцю масивну золоту печатку з написом «Правителеві [племені] На з країни Ва від [імені династії] Хань». Цікаво, що маленьку квадратну печатку розкопали в 1784 році на полі на півночі Кюсю. Китайський запис про цей візит є першою письмовою згадкою про землю, яку згодом назвуть Японією. Писемність з'явиться в японців лише за п'ять століть.

Поки джьомони вели мисливсько-збиральницький спосіб життя, землероби на Корейському півострові гарували, вирощуючи рис на сухих полях. Жителі їхнього великого сусіда, Китаю, уже тисячу років займалися рільництвом, мали металеві знаряддя праці та писемність. Деякі із цих винаходів вони перейняли, але вирощувати рис у холоднішому кліматі Кореї виявилось складніше.

Зрештою, деякі зневірені землероби почали переправлятися через протоку на Кюсю, де завдяки теплішому клімату та болотистому ґрунту вирощувати рис було легше. Тут вони засновували поселення і вели торгівлю з джьомонами.

В інших частинах світу мисливці-збирачі швидко взяли-ся за землеробство, але процвітаюча цивілізація Джьомон не мала такої потреби.

Приблизно в 400 році до нашої ери життя раптово й кардинально змінилося — місцеве населення почало скорочуватися, натомість кількість прибулих землеробів із Кореї

стрімко зростала. Усе більше й більше мігрантів прибували невинним потоком — деякі з них були біженцями, що рятувалися від постійних воєн на батьківщині.

Новоприбулі відрізнялися від джьомонів вищим зростом, стрункішими тілами й худорлявішими обличчями. Вони привезли із собою бронзові та залізні інструменти, почали виготовляти дерев'яні лопати, мотики й плуги, копати та зрошувати рисові поля. Так розпочалася залізна доба.

Як і джьомони, новоприбулі робили горщики, але не такі ошатні. Ці були простими, з практичними гладкими формами, обпаленими при високих температурах до червонувато-брунатного кольору. Археологи назвали новий стиль кераміки *Яйой*, на честь району Токію, де такий глиняний посуд уперше виявили в 1884 році.

Джьомони також почали вирощувати рис. Потроху новоприбулих ставало дедалі більше — деякі брали міжплемінні шлюби, але переважно джьомони залишилися на півночі. *Айни* з Хоккайдо, ймовірно, є їхніми нащадками, які зберегли деякі звичаї джьомонів, зокрема татуювання на обличчі. *Яйой*, які прибули з Кореї, розселилися по всьому архіпелагу. Від них походить більшість сучасних японців.

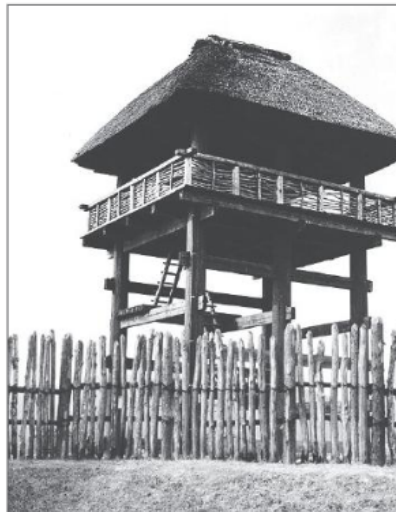
Завдяки поширенню рільництва люди переселилися з лісів на родючі рівнини й утворили постійні землеробські громади. Деякі осушували рисові поля, щоб узимку вирощувати просо, ячмінь і пшеницю. Вони сіяли і багато інших сільськогосподарських культур, а також розводили одомашнених свиней. Завдяки цьому на Кюсю стався демографічний бум, і звідти землеробство швидко поширилося всією Японією.

Яйойці будували свої житла з дерева та каменю, зводили їх на палях і вкривали соломкою. Вони кували землеробські знаряддя, зброю, обладунки й бронзові дзеркала із вигадливими візерунками на зворотній стороні, а також виготовляли *дотаку* — великі церемоніальні бронзові дзвони.

Однак рільництво обернулося й лихом. Якщо процвітаючі джьомони мали вдосталь їжі навкруги й жили досить егалітарно, то яйойці почали робити запаси рису. Він став формою багатства. Люди могли торгувати ним — що більше людина мала рису, то більшу владу вона мала над тими, у кого його було менше. Так виникла станова система з поділом на володарів, простолюдинів і рабів. Приблизно із 100 року до нашої ери яйойці почали ховати еліту в розкішних могилах разом із предметами розкоші, наприклад скляними намистами, жадеїтовими та бронзовими мечами, дзеркалами.

Населення зростало, і поселення почали об'єднуватися. Сотні, а потім тисячі людей оселилися на рівнинах і на вершинах пагорбів. Станом на I століття нашої ери налічувалося понад сто дрібних королівств. Коли найкращі болота й рівнини, придатні для вирощування рису, виявилися заселеними, почалися сутички, а потім і війни за землю та воду.

У Йошіногарі, колись величезному поселенні Яйой на півночі Кюсю, археологи знайшли кам'яну та бронзову зброю, схованки наконечників стріл, скелети без голів і черепи

Сторожова вежа в Йошіногарі. Яйойці жили в часи воєн, тому мали пильнувати за ворогами.

та кінцівки, простромлені стрілами. Тут колись мешкало 1200 людей. Поселення оточував захисний рів, усередині були ще інші укріплення, сторожові вежі й мури з воротами, загальні кухні, будинок для зібрань, а за внутрішньою огорожею жив правитель.

Після посіву на п'ятому місяці та збору врожаю на десятому яйой влаштовували святкування — молилися богам і духам предків, а також підносили їм ферментовану рисову наливку. Шамани, обвішані бронзовими дзеркалами, танцювали ритуальні танці. У цих дзеркалах відбивалися сонячні промені, і, можливо, їх використовували для ворожіння і магії, бо вважалося, що шамани можуть контактувати з вищими силами. З давніх часів шамани відігравали важливу роль у забезпеченні добробуту племені, і цілком логічно, що їх обирали правителями. Чимало з них були жінками.

Хіміко — королева-шаманка

У 238 році нашої ери до столиці китайської династії Вей прибула дипломатична місія із Країни Ва. Посли привезли данину — чотирьох рабів і шістьох рабинь, а також два 6-метрові рулони тканини. Китайські династичні хроніки закарбували відповідь імператора: «Ви живете дуже далеко за морем, але прислали послів із даниною. Ми високо цінуємо вашу вірність і синівську шанобливість. Тому ми даруємо вам титул “Королева країни Ва, дружня династії Вей” і золоту печатку із пурпуровою мотузкою. Сподіваємося, що ви, о королево, правитимете своїм народом у мирі та намагатиметеся служити нам віддано і слухняно». Він надіслав королеві Хіміко подарунок — сотню бронзових дзеркал.

Хіміко — «Жриця сонця», або «Дочка сонця» — це перше ім'я в японській історії, яке виринає з туману часу, хоча

невідомо, була вона реальною особою чи вигаданою. Про неї немає жодної згадки в «Коджікі» чи «Ніхон Шьокі» — японських хроніках, записаних через століття після її смерті. Проте життя Хіміко детально описане в китайських літописах часів її правління.

У цих літописах Хіміко зображують шаманкою і жінкою виняткової сили. У 190 році нашої ери, коли їй було близько 20 років, тридцять маленьких королівств після багаторічної війни уклали перемир'я, утворили конфедерацію й обрали її своєю правителькою. Китайські хроніки свідчать, що вона походила із давньої династії правительок і все життя була незайманою і неодруженою, але «займалася магією і чаклунством, зачаровуючи народ своїми словами. Відтак трон віддали їй». Китайці назвали Країну Ва «Землею королев», тобто країною, якою правили королеви. Народ Хіміко називав свій край «Яматай».

Хіміко була посланницею богів: вона представляла їх на землі та просила їх принести добрі врожаї, процвітання і мир. Щоб підтримувати загадковість, Хіміко вела потайне життя — її палац оточували вежі й частокіл, на кшталт укріплень у Йошіногарі, а охороняла ціла армія. Їй прислужували тисяча жінок, а також один чоловік, який подавав їй їжу та напої й був речником її волі.

Хіміко встановила суворі закони й звичаї та пильно стежила за їх дотриманням. За її правління Яматай, у якій запровадили податкову систему й вели бурхливу торгівлю, процвітала. Молодший брат Хіміко був її заступником і відповідав за налагодження дипломатичних відносин із Китаєм.

Хіміко правила шістдесят років аж до смерті у 248 році нашої ери. 80-річній королеві влаштували пишні похорони. «Над нею насипали великий курган діаметром понад сто кроків. Більш ніж сто чоловіків і жінок супроводжували її в останню путь», — розповідають китайські літописи.

Після смерті Хіміко на трон зійшов король, але народ не підкорився йому. Почалися заворушення й розправи. Зрештою, королевою обрали родичку Хіміко — 13-річну дівчинку на ім'я Ійо. За правління цієї юної шаманки-королеви порядок відновився.

Деякі науковці кажуть, що Яматай, де правила Хіміко, лежала поблизу Йошіногарі, інші — що вона розташовувалася в регіоні Нара, який згодом стане центром об'єднаної Японії.

Період Кофун (250–538 роки нашої ери) — розквіт Ямато

Неподалік Нари лежить порослий деревами пагорб у формі замкової щілини — ідеально симетричний круглий згірок із трикутним підніжжям. Він круто височіє над рисовими полями й з одного боку оточений озером. Це найстаріший кофун (курган) у Японії. Кераміка, знайдена всередині, датується 250 роком нашої ери, що відповідає часовому проміжку смерті Хіміко, тож учені припускають, що це її гробниця.

Після смерті Хіміко кургани почали споруджувати не лише в регіоні Нара, але й по всьому Хоншю, а згодом навіть на Кюшю. Упродовж 300 років побудували приблизно 20 000 кофунів, багато з яких оточували ровами. Усередині кургану містилася поховальна зала з труною чи трунами, скарбами (прикрасами, дзеркалами, зброєю) та слугами (не живими, як у Хіміко, а *ханіва* — великими теракотовими скульптурами, обличчя яких схожі на маски). Завдяки їм ми можемо уявити розмаїття людей, які служили правителям. Воїни в обладунках, танцівниці, шаманки із чашами для підношень, борці в поясах і музиканти з барабанами, цитрами й дзвіночками, а також човни, будинки з гострими дахами, коні з майстерно вирізьбленими гривами й вуздечками, кабани й мавпи — оточення, знайоме померлим. Усі ці

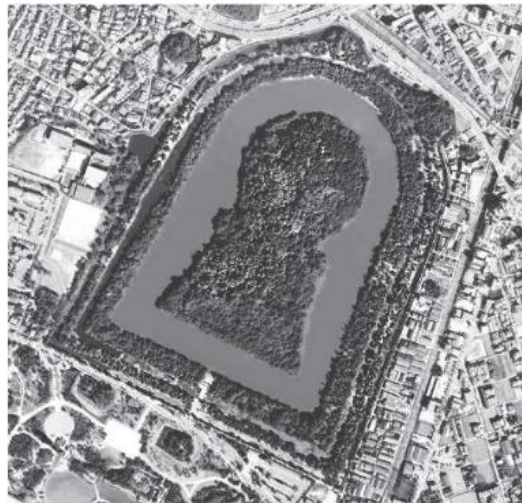
Теракотова ханіва воїна VI століття в кафтані з широкими полами, у шоломі та з мечем.

артефакти відтворювали покинутий ними світ, щоб в іншому вимірі померлі почувалися як вдома.

Деякі із загиблих були кіннотниками, тому їх поховали зі зброєю та обладунками. Їхні шоломи, сідла та декоративні кінські атрибути, обшиті візерунчастим шовком і обвішані позолоченими підвісками, дивовижно схожі на знайдені в Північній Азії. Крім того, тут були корони, бронзове взуття, золоті й срібні прикраси, а також землеробські знаряддя, як от мотики та лопати. На Кюсю в одній величезній гробниці з краєвидом на море знайшли останки королеви, якій було від 35 до 50 років, а також церемоніальні дзеркала, прикраси, мечі, списи та кам'яні сокири, що підкреслювали її статус і владу. Найвинятковіший кофун — гробниця Нінтоку, легендарного шістнадцятого імператора. Щоб його звести, знадобилися роки та знання складних будівельних технологій. Ці правителі були достатньо могутні, щоб за життя мати армію трударів, а свою смерть обставити урочисто й пишно.

У країні все ще вирували війни між кланами, вожді яких змагалися у зведенні наймальовничіших курганів. Наймогутнішим був клан Ямато, який жив на родючих рівнинах навколо сучасної Нари. Можливо, вони походили з країни Яматай, де правила Хіміко. Вони почали підкоряти інші клани — іноді завойовницьким шляхом, іноді мирним, даруючи ворожим вождям титули та посади на своїх землях і так розповсюджуючи на них свою владу. Зброя та обладунки, з якими їх поховали, свідчать про їхню військову міць. Могутні шаманки віддавали шану богам ворожих кланів, приймаючи їх до свого пантеону. Так клан Ямато започаткував імперію.

Упродовж 150 років після смерті Хіміко в китайських літописах немає жодних згадок про Країну Ва. Ймовірно, люди були надто зайняті війною і не надсилали данину. Відтак упродовж 413–502 років нашої ери, п'ять правителів Ямато поспіль відправляли послів до всемогутнього китайського двору з проханням до імператора визнати їхній королівський статус. Ці правителі називали себе «верховними владиками».

Гробниця Нінтоку у формі замкової щілини займає більше землі, ніж піраміда Хеопса.

Королівство Ямато стало єдиною державою, яка простягалася від Центрального Хоншю аж до Кюшю.

Завдяки бюрократичній структурі, писемності й філософським ученням провідною силою в Східній Азії став Китай. Він був потужним культурним центром, досвід якого прагнули перейняти віддалені країни, зокрема Японія. Це була справжня цивілізація. На Корейському півострові три королівства Сілла, Пекче та Коґурьо боролися за владу, а в Китаї більшу частину цього періоду тривала громадянська війна між Північною та Південною династіями. Біженці ринули до Японії й принесли із собою китайські ідеї, культуру, технології й товари.

Прибулі також привезли китайську писемність і систему освіти. В Ямато китайську мову зробили офіційною. Вона, як і латина на Заході, стала мовою науки та ознакою освіченості.

Завдяки поширенню писемності японці також отримали змогу перейняти китайську медицину, китайський календар, знання з астрономії та конфуціанство. А японські вчені адаптували китайські ієрогліфи під особливості дуже відмінної японської мови. Їзда верхи, нові гончарні та металургійні технології, важливі досягнення в землеробстві також прийшли з материкової Азії.

Багато корейських і китайських переселенців були вправними ремісниками. Найвидатніші та найталановитіші з них отримали провінції й високі посади при дворі — так верховний владика зміцнював свій вплив у боротьбі з розрізненими кланами на території його володінь. Станом на IX століття кожний третій дворянин заявляв про своє походження з континенту подібно до французької еліти часів Вільгельма Завойовника.

Проте ще одна перейнята традиція з континенту мала навіть більш епохальний вплив.